



Original Article

DOI: 10.14456/jdl.2023.34

การศึกษาเปรียบเทียบแบบเรียนภาษาบาลี บาลีไวยากรณ์ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส กับ มุณน้อยอาศัยมูลใหญ่ของสมเด็จพระวันรัต (จิต)

A Comparative Study of Pali Grammar Books Pali Vaiyakorn by Prince Vajiranavarorasa and Moon Noi Asai Moon Yai by Somdet Phra Vanarat (DIT)

เพิ่มพูน หงษ์เหิร¹, สมพรนุช ตันศรีสุข²

Phermphoon Honghern¹, Sompornnuch Tansrisook^{2*}

ARTICLE INFO

Name of Author:

1. เพิ่มพูน หงษ์เหิร

สาขาวิชาภาษาบาลี-สันสกฤต และพุทธศาสนศึกษา
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Phermphoon Honghern

Program in Pali-Sanskrit and Buddhist Studies, Faculty of Arts,
Chulalongkorn University, Thailand.

Email: phermphoon.honghern@gmail.com

Corresponding Author*

2. ผศ.ดร.สมพรนุช ตันศรีสุข

สาขาวิชาภาษาบาลี-สันสกฤต และพุทธศาสนศึกษา
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Assist.Prof.Dr.Sompornnuch
Tansrisook

Program in Pali-Sanskrit and Buddhist Studies, Faculty of Arts,
Chulalongkorn University, Thailand.

Email: sompornnuch.T@chula.ac.th

คำสำคัญ: ไวยากรณ์บาลี; กรมพระยาวชิรญาณวโรรส; สมเด็จพระวันรัต (จิต)

Keywords: Brand Construction;
Brand-added Value; Shanxi Merchant Culture; Regional Culture

Article history:

Received: 10/09/2023

Revised: 23/09/2023

Accepted: 25/09/2023

Available online: 30/09/2023

How to Cite:

Honghern, P., Tansrisook, S. (2023). A Comparative Study of Pali Grammar Books Pali Vaiyakorn by Prince Vajiranavarorasa and Moon Noi Asai Moon Yai by Somdet Phra Vanarat (DIT). Journal of Dhamma for Life, 29(3), 172-183.

ABSTRACT

The research article aims to analyze the two Pali grammar books written in Thai, Balee Vaiyakorn by Prince Vajiranavarorasa and Moon Noi Asai Moon Yai by Somdet Phra Vanarat (Dit), in the aspect of consequence, contents, and explanation techniques, and to compare them comprehensively. It is found that the similarity of the books is the result of the authors following Mulakaccayana, the use of tables in noun declension and verb conjugation, and the examples of noun and verb. However, they are different in the main points, i.e., the sequence of the contents, the topic of sound system, and the reference of Mulakaccayana Sutra in declension, conjugation, and derivation. Balee Vaiyakorn follows Mulakaccayana sequence, beginning with sound system and pronunciation, which are not found in Mulakaccayana, and not referring to any Mulakaccayana Sutra. However, Moon Noi Asai Moon Yai follows Saddabindu, another Pali grammar book, for the benefit of fast translation after finishing noun and verb. Significant Mulakaccayana Sutras are referred below the tables. These differences lead to the conclusion that they are not the imitation to each other. In overview, Balee Vaiyakorn is more consistent than Moon Noi Asai Moon Yai in content, use of technical terms, Pali example, Thai translation, and explanation. This characterizes modern language textbooks.

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์การลำดับเนื้อหา เนื้อหา และเทคนิคการอธิบายในหนังสือแบบเรียนไวยากรณ์บาลี 2 เล่มซึ่งแต่งเป็นภาษาไทย ได้แก่ บาลีไวยากรณ์ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่ของสมเด็จพระวันรัต (จิต) และเพื่อเปรียบเทียบหนังสือทั้งสองเล่มในภาพรวม ผลการศึกษาพบว่า ผลการศึกษาพบว่า แบบเรียนทั้งสองเล่มมีความเหมือนกันเนื่องจากการยึดคัมภีร์มูลกัจจายน์ การใช้ตารางในการแสดงรูปสำเร็จของนามและกิริยา และตัวอย่างของศัพท์และบทที่แสดง แต่ความแตกต่างสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าไม่น่าจะเป็นการคัดลอกกัน ได้แก่ การลำดับเนื้อหา สมัญญาภิธาน และการอ้างอิงสูตรในมูลกัจจายน์ในการทำตัวรูป บาลีไวยากรณ์มีการลำดับเนื้อหาตามคัมภีร์มูลกัจจายน์ มีการเพิ่มหัวข้อสมัญญาภิธานซึ่งไม่ปรากฏในคัมภีร์มูลกัจจายน์ และไม่อ้างอิงสูตรในมูลกัจจายน์ ส่วนมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่มีการลำดับเนื้อหาตามคัมภีร์สัททพินทุ แยกหัวข้อกิริยาภิธานโดยลำดับหลังอาขยาต เพื่อให้ผู้เรียนซึ่งเรียนจบเรื่องนามและกิริยา สามารถฝึกแปลได้ทันที ไม่มีหัวข้อสมัญญาภิธาน และยังคงอ้างอิงสูตรในมูลกัจจายน์ที่สำคัญ ในภาพรวม บาลีไวยากรณ์มีความสม่ำเสมอของเนื้อหา ศัพท์ทางไวยากรณ์ ตัวอย่างภาษาบาลีและคำแปล คำอธิบาย ซึ่งมีความเป็นแบบเรียนสมัยใหม่มากกว่า

บทนำ

คัมภีร์ไวยากรณ์บาลีที่เก่าแก่ คือ คัมภีร์กัจจายนะ หรือ กัจจายนสูตร ซึ่งมีพื้นฐานจากคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤต “อักษราธยายี” ของปาณินิ เป็นแบบเรียนที่นิยมใช้ในศึกษากันในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทหลายพื้นที่ อันได้แก่ ศรีลังกา พม่า และไทย เป็นต้น คณะสงฆ์ไทยในอดีตนิยมใช้คัมภีร์ไวยากรณ์ชื่อว่า มูลกัจจายน์ ซึ่งมีความต่างจากกัจจายนสูตรตรงที่รวบรวมคัมภีร์ทางไวยากรณ์หลายประเภทได้แก่ คัมภีร์กัจจายนปาฐะ กัจจายนัญญูฎฐา และอื่นๆ ซึ่งเป็นคำอธิบายกัจจายนสูตร เข้ามาไว้ด้วยกัน มีการแสดงวิธีทำตัวรูปและตัวอย่าง โดยเขียนเป็นภาษาไทยเพื่อช่วยให้เข้าใจง่ายขึ้น ถึงกระนั้น การศึกษาภาษาบาลีด้วยสูตรมีความยากลำบาก เท่าที่มีหลักฐาน พระภิกษุสามเณรตั้งแต่ยุคล้านนาจนถึงยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น หากจะศึกษาบาลีก็ต้องเริ่มต้นท่องสูตรให้แม่นยำ หลังจากนั้นจึงจะต้องเรียนรู้วิธีการทำตัวรูปจากอาจารย์ผู้สอน ดังนั้นจึง ต้องใช้ระยะเวลาศึกษาค่อนข้างนาน ไม่ต่ำกว่า 2 ปี อีกทั้งสำนักเรียนบาลีก็มีไม่มากนัก จึงเป็นเหตุให้ผู้ทีประสบความสำเร็จในการเรียนมีจำนวนน้อย

ความยากลำบากในการเรียนภาษาบาลีในอดีตเป็นแรงผลักดันให้ผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลีในรุ่นต่อมาสร้างตำราที่จะช่วยเหลือให้ผู้เรียนเข้าใจภาษาบาลี เห็นได้จากคัมภีร์อธิบายสูตรสำหรับเป็นคู่มือซึ่งมีอยู่หลายคัมภีร์ที่ใช้ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เช่น คัมภีร์มุขมัตตทปิณี มุขมัตตสาร เป็นต้น (ดำรงราชานุภาพ, กรมพระยา, 2464: 54) นอกจากนั้น ยังมีความพยายามในการสร้างแบบเรียนฉบับย่อที่ทำให้การเรียนภาษาบาลีง่ายขึ้น เช่น “ปทมมลา” แบบเรียนภาษาบาลีพิมพ์ด้วยอักษรอริยกะ ตามคำบอกเล่าของพระธรรมศากยวงศ์วิสุทธิ์ (อนิลมาน ธมฺมสากิโย) เชื่อว่าเป็นผลงานของวชิรญาณภิกขุ หรือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และอาจเป็น

ต้นแบบของแบบเรียนบาลีไวยากรณ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส" (สัมภาษณ์บุคคล , วัดบวรนิเวศวิหาร, 25 สิงหาคม 2563) ปทมามีเนื้อหาเกี่ยวกับการแจกวิภัตตินามศัพท์การันต์ต่าง ๆ จนกระทั่งจบกติยศัพท์โดยนำเสนอเป็นตารางแสดงรูปสำเร็จเอกวจนะและพหุวจนะในการกต่าง ๆ 8 การกรรวมถึงอาลปะนะ วิธีการดังกล่าวสะท้อนความพยายามในการปรับปรุงการสอนภาษาบาลีโดยทำให้ผู้เรียนเข้าใจและจดจำวิภัตตินามได้สะดวก สามารถแจกวิภัตตินามได้เร็วขึ้นกว่าเดิม

ความพยายามที่จะเรียบเรียงตำราแบบเรียนไวยากรณ์บาลียังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งมีความต้องการบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ (ประวัติหมามกุฏราชวิทยาลัย, 2521: 290-292) มีการจัดตั้งสถาบันการศึกษาชั้นสูงของพระสงฆ์ 2 แห่ง คือ มหาธาตุวิทยาลัย สำหรับคณะสงฆ์มหานิกาย และหมามกุฏราชวิทยาลัยสำหรับพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ทั้งสองแห่งมีบทบาทในการสร้างนวัตกรรมการศึกษาพระพุทธศาสนา ในเรื่องการสอนภาษาบาลี ฝ่ายคณะสงฆ์มหานิกายได้ใช้หนังสือ *มูลน้อยอาคัยมูลใหญ่* ที่รจนาโดยสมเด็จพระวันรัต (จิต อุตฺตมมหาเถร) อธิบดีสงฆ์ องค์ที่ 13 แห่งวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์และเป็นนายกมหาธาตุวิทยาลัยองค์แรก เป็นหนังสือที่คัดลอกเพื่อเล่าเรียนภายในมหาธาตุวิทยาลัย ซึ่งในที่สุดได้ตีพิมพ์เป็นครั้งแรกในปี 2451 (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, 2513: 12) ส่วนในฝ่ายธรรมยุติกนิกาย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงรจนาหนังสือ *บาลีไวยากรณ์* สำหรับใช้ในหมามกุฏราชวิทยาลัย (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, 2513: 10) ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 2436

การปฏิรูปการศึกษาภาษาบาลียังรวมถึงการออกข้อสอบภาษาบาลีด้วยการเขียน โดยเป็นพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ในการสร้างข้อสอบและวิธีตรวจข้อสอบขึ้นมาใหม่สำหรับหมามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อให้จัดสอบได้เป็นประจำทุกปีจากที่เคยจัดสอบ 2-3 ปี ครั้ง จึงทำให้ผู้เข้าสอบมีตัวเลือกอยู่สองทางคือสามารถสอบแบบเก่าคือการแปลปากเปล่าหน้าพระที่นั่งหรือเขียนตอบในข้อสอบ การสอบแบบใหม่เป็นที่นิยมมาก ถึงขนาดที่สมเด็จพระวันรัต (จิต) อธิบดีมหาธาตุวิทยาลัยในสมัยนั้นได้นำเอาไปใช้ในวัดมหาธาตุวิทยาลัยด้วย ซึ่งเท่ากับว่า วัดมหาธาตุมีทั้งการสอบแบบเก่าและแบบใหม่ (คณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือ 100 ปี หมามกุฏราชวิทยาลัย, 2536: 40-41) แต่วิธีการสอบแบบใหม่นั้นดำเนินไปได้เพียง 8 ปี เท่านั้นคือตั้งแต่ พ.ศ. 2436 ถึง พ.ศ. 2444 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตยกเลิกโดยให้เหตุผลว่า การสอบด้วยการเขียนยากกว่าการสอบแบบปากเปล่า ประกอบกับในช่วงนั้นมีการเปิดสอบสนามหลวงทุกปี นักเรียนไม่ต้องรอสอบนาน นอกจากนั้น มีบุคลากรไม่เพียงพอเพราะส่วนใหญ่ถูกเกณฑ์ให้ไปช่วยจัดการศึกษาในหัวเมือง จึงเป็นสาเหตุให้การเรียนการสอนบาลีที่หมามกุฏราชวิทยาลัยเป็นอันต้องยุติลง (เล่มเดียวกัน: 41-42)

การเปลี่ยนแปลงการสอบสนามหลวงในเวลาต่อมาทำให้การเรียนการสอนภาษาบาลีต้องยึดแบบเรียนบาลีไวยากรณ์เป็นมาตรฐานเหมือนกันทั่วประเทศ ใน พ.ศ. 2453 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ขณะทรงดำรงพระอิสริยยศ เป็นกรมหลวงชิรญาณวโรรส ทรงได้รับมหาสมณุตมาภิเชกทรงดำรงตำแหน่ง สกลมหาสังฆปริณายก ทรงมีพระอำนาจในการจัดการศึกษาของพระสงฆ์สามเณร พระองค์ได้ทรงปฏิรูปการศึกษารั้งใหญ่จนเข้ารูปตามระบบ การศึกษาแผนปัจจุบัน และเจริญแพร่หลายไปทั่วพระราชอาณาจักรอย่างรวดเร็ว (นันทนา วัฒนสุข, 2516: 153) โดยนำเอาวิธีการที่เคยใช้ในหมามกุฏราชวิทยาลัยมา

ใช้ในระดับประเทศ ใน พ.ศ. 2455 ทรงจัดหลักสูตรนักรธรรมชั้นตรี โท เอก ควบคู่กับการสอบบาลีแบบเขียน สำหรับชั้นประโยคต้น โดยใช้คัมภีร์ธัมมปัทมสูตรกถา จัดสอบในสำนักเรียน 3 แห่งคือ วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาธาตุ และวัดเบญจมบพิตร ในขณะที่ระดับชั้นประโยคสูงอื่นก็ยังมีสอบแปลปากเปล่าอยู่เหมือนเดิม จนกระทั่ง พ.ศ. 2458 จึงทรงประกาศให้เลิกการแปลบาลีด้วยปากตามวิธีเดิมให้แปลด้วยวิธีเขียนทุกระดับชั้น เพราะทรงเห็นว่านักเรียนมีความรู้ดีและชำนาญในการเขียนมากขึ้นแล้ว (เล่มเดียวกัน: 189) การปรับเปลี่ยน การสอบสนามหลวงเป็นผลทำให้ต้องใช้แบบเรียนบาลีไวยากรณ์ของพระองค์ไปโดยปริยาย

มูลน้อยอาศัยมูลใหญ่และบาลีไวยากรณ์มีเนื้อหาบางส่วนที่คล้ายคลึงกัน เช่น แบบค่านามการันต์ต่างๆ สำหรับแจกวิภัตินาม ศัพท์ตัวอย่างในแต่ละการันต์ อพยยศัพท์ รูปวิเคราะห์ในนามกิตก์ สมาส ตัทธิธ มูลน้อยอาศัยมูลใหญ่เป็นแบบเรียนที่รู้จักกันในมหาธาตุวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตีพิมพ์จำกัดเพียง 3 ครั้ง เนื้อหาที่คล้ายคลึงกันทำให้เกิดเสียงเล่าลือในฝ่ายพระสงฆ์มหานิกายว่าบาลีไวยากรณ์เป็นงานที่คัดลอกจากหนังสือมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่ ดังที่พระสุวิมลธรรมจารย์ (ผ่อง) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ เล่าว่า สมเด็จพระวันรัตแตงมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่โดยเก็บความจากคัมภีร์กัจจายนะหรือมูลกัจจายน์ อธิบายด้วยภาษาไทยสั้น ๆ นำศัพท์ที่แจกเป็นตัวอย่างจากคัมภีร์สัททพินทุ มีการลำดับหัวข้อที่เรียนจากกัจจายนะใหม่เพื่อทดลองดูว่าจะได้ผลหรือไม่ ถึงแม้หนังสือที่ท่านแตงนั้นจะยังไม่ได้พิมพ์เป็นเล่ม แต่มีพระเถรสนใจมาคัดลอกไปดู แม้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ก็เคยขอไปทอดพระเนตร ภายหลังสมเด็จพระวันรัตสั่งให้ทำลายหมด เพราะทราบว่ายุคเดียวกันนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงรจนานหนังสือบาลีไวยากรณ์ขึ้นใช้ในมหามกุฏราชวิทยาลัยแล้ว ถ้าให้นำหนังสือมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่ออกใช้ก็จะเป็นการแข่งขันประชันกันขึ้น และจะเป็นการอวดดีถือดีกับท่านผู้มีอำนาจ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, 2513: 10)

จากการศึกษาปัญหาดังที่กล่าวความเหมือนกันของแบบแจกวิภัติ คำศัพท์ และคำอธิบายในเรื่องต่าง ๆ นั้นมาจากเนื้อหาในคัมภีร์มูลกัจจายน์และคัมภีร์อธิบายไวยากรณ์บาลีอื่น ๆ ซึ่งแบบเรียนภาษาบาลีทั้งสองเล่มยึดถือเป็นแม่บท อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างมีมากพอสมควร เช่น การอธิบายสมัญญาภิธานมีในบาลีไวยากรณ์เท่านั้น ไม่ปรากฏในมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่ บาลีไวยากรณ์อธิบายการทำตัวรูปโดยไม่อิงสูตรมูลกัจจายน์แต่ลำดับการนำเสนอที่ยังคงยึดตามมูลกัจจายน์ ในขณะที่มูลน้อยอาศัยมูลใหญ่ยังคงกล่าวถึงสูตรมูลกัจจายน์และการประกอบรูปศัพท์อยู่ แต่ลำดับการนำเสนอไม่ยึดตามมูลกัจจายน์ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาเปรียบเทียบแบบเรียนบาลีไวยากรณ์และมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่เพื่อเข้าใจความจริงของเรื่องนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การลำดับเนื้อหา เนื้อหา และเทคนิคการอธิบายไวยากรณ์บาลีในบาลีไวยากรณ์และมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่
2. เพื่อเปรียบเทียบไวยากรณ์บาลีในบาลีไวยากรณ์และมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่ในภาพรวม

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ทำให้ทราบถึงการลำดับเนื้อหา รายละเอียดของเนื้อหา และเทคนิคการอธิบายไวยากรณ์บาลีในบาลีไวยากรณ์และมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่
2. ทำให้ทราบถึงความเหมือนและความแตกต่างของแบบเรียนบาลีไวยากรณ์และมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่
3. สร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับแบบเรียนภาษาบาลีทั้งสองเล่มนี้

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นวิจัยเอกสาร มุ่งศึกษาบาลีไวยากรณ์และมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่ ร่วมกับคัมภีร์มูลกัจจายน์ โดยใช้ฉบับพิมพ์ดังนี้

แบบเรียนบาลีไวยากรณ์ ซึ่งมีอยู่ 2 ภาค ได้แก่

ภาคที่ 1 อักษรวิธี ว่าด้วย สมัญญาภิธาน และ สนธิ ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 43 พ.ศ. 2560

ภาคที่ 2 วจวิภาค ว่าด้วย นามและอักษยศัพท์ ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 55 พ.ศ. 2560

ภาคที่ 2 วจวิภาค ว่าด้วยสมาสและตัทธิต ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 41 พ.ศ. 2554

ภาคที่ 2 วจวิภาค ว่าด้วยอาขยาตและกิตก์ ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 41 พ.ศ. 2558

มูลน้อยอาศัยมูลใหญ่มีการตีพิมพ์ 3 ครั้ง คือ

การตีพิมพ์ครั้งที่ 1 เนื่องในงานทำบุญอายุ 55 พระครูสารการพิสุทธ (สุชาติ วิสุทธาจาโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ปีพ.ศ. 2532 เพื่อถวายแก่สถาบันบาลีพุทธโฆส วัดมหาสถิตินาคพุฒาราม ตำบลหอมเกร็ด อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ซึ่งมีพระราชปริยัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๙) วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร เป็นผู้อำนวยการ

การตีพิมพ์ครั้งที่ 2 เนื่องในงานทำบุญอายุ 57 พระครูสารการพิสุทธ (สุชาติ วิสุทธาจาโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ปีพ.ศ. 2534

การตีพิมพ์ครั้งที่ 3 ฉบับอนุสรณ์ พระราชทานเพลิงศพ พระครูปลัดสัมพิพัฒนธุดาจารย์ (แหวน วราสโย ป.ธ. 5) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ปีพ.ศ. 2552

ผู้วิจัยยึดฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 เนื่องในงานทำบุญอายุ 57 พระครูสารการพิสุทธ (สุชาติ วิสุทธาจาโร) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ปีพ.ศ. 2534

คัมภีร์มูลกัจจายน์ ยึดฉบับพิมพ์ปี พ.ศ. 2474 โดยมหาภูมิบาลวิทยาลัย

การศึกษานี้จะเน้นเฉพาะการอธิบายอักษรวิธีและวจวิภาคซึ่งครอบคลุมเรื่องเสียงในภาษาบาลี วิภัตินาม วิภัติกิริยา นามศัพท์ประเภทต่าง ๆ เท่านั้น ส่วนวากยสัมพันธ์และฉันทลักษณ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของไวยากรณ์บาลีไม่อยู่ในขอบข่ายของการศึกษาวิจัยนี้

เมื่อผู้วิจัยทำการศึกษาศึกษาวิเคราะห์ การลำดับเนื้อหา รายละเอียดของเนื้อหา และเทคนิคการอธิบาย ไวยากรณ์บาลีในบาลีไวยากรณ์และมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่แล้วจึงนำมาเปรียบเทียบโดยทำเป็นตารางเปรียบเทียบ จากนั้นจึงสรุปผลการศึกษา และอภิปรายผลการวิจัยในลำดับต่อไป

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัยเป็น 3 หัวข้อ ได้แก่ การลำดับเนื้อหา และรายละเอียดของเนื้อหาซึ่งเปรียบเทียบส่วนที่เหมือนกันและต่างกัน และเทคนิคการอธิบาย ดังนี้

1. การลำดับเนื้อหา

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบลำดับการนำเสนอเนื้อหา

มูลกัจจายน์		สนธิ	นาม	อภัยย ศัพท์	สมาส	ตัทธิต	อาชยาด	กิตก์	การก
บาลีไวยากรณ์	สมัญญา ภิกษาน	สนธิ	นาม	อภัยย ศัพท์	สมาส	ตัทธิต	อาชยาด	กิตก์	
มูลน้อยอาศัยมูล ใหญ่	-	นาม	อภัยย ศัพท์	อาชยาด วิธี	กิริยา กิตก์	สมาส วิธี	ตัทธิต	นาม กิตก์ สาธนะ 7	วากย สัมพันธ์

เมื่อใช้คัมภีร์มูลกัจจายน์ซึ่งเป็นไวยากรณ์ที่พระสงฆ์สยามทั่วไปใช้เรียนภาษาบาลีกันเป็นปกติเป็นหลัก ในการเปรียบเทียบโครงสร้างเนื้อหาของบาลีไวยากรณ์และมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่ จะเห็นได้ว่าบาลีไวยากรณ์ยึดโครงสร้างของเนื้อหาและการลำดับเนื้อหาตามคัมภีร์มูลกัจจายน์อย่างเคร่งครัด เพียงแต่เพิ่มหัวข้อเรื่องสมัญญาภิกษานเป็นหัวข้อแรกของแบบเรียน วากยสัมพันธ์ถูกตัดออกมาเป็นหนังสืออีกเรื่องหนึ่ง ส่วนมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่ หัวข้อหลักเหมือนคัมภีร์มูลกัจจายน์ เว้นแต่กิตก์แยกหัวข้อกิริยากิตก์และนามกิตก์ออกจากกัน เรื่องกิริยากิตก์ลำดับต่อเนื่องจากอาชยาด ในขณะที่นามกิตก์ลำดับหลังจากสมาสและตัทธิต

2. รายละเอียดของเนื้อหา

ส่วนที่เหมือนกัน

แบบเรียนทั้งสองเล่มแสดงการกของวิภัตตินามด้วยปุณณสังขยาตามคัมภีร์มูลกัจจายน์ ได้แก่ ปฐมา วิภัตติ ทุตติยวิภัตติ ตติยวิภัตติ จตุตถวิภัตติ ปญจมีวิภัตติ ฉกฺขวิภัตติ และสัทตมีวิภัตติ และใช้คำว่า อาลปนะ สำหรับคำร้องเรียก ใช้ตารางแสดงรูปสำเร็จของการแจกวิภัตตินามและวิภัตติกริยาอาชยาด โดยแต่ละการันต์

แสดงศัพท์ที่นำมาใช้เป็นแบบและอุทาหรณ์สำหรับเรื่องนาม เช่น ปุริส กลญา กุล เป็นต้น (รวมไปถึงในรูปสำเร็จในสมาสและตัทธิต) ตัวอย่างกิริยาศัพท์ในเรื่องกิริยาอาชยาตและกิตก์ การแสดงศัพท์ที่เป็นอุปสัค นิบาต ปัจจัย ส่วนใหญ่เหมือนในคัมภีร์มูลกัจจายน์

ชื่อสมาสและตัทธิตเหมือนกันในการจำแนกประเภทหลัก สมาสจำแนกเป็น 6 ประเภท ได้แก่ กัมมธารยสมาส ทิคุสมาส ตูปปุริสสมาส ทวันทวสมาส อัปยียาวสมาส พหุพพิหิสมาส ตัทธิตจำแนกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ สามัญญตัทธิต ภาวตัทธิต อัปยิตัทธิต ตามการจำแนกในคัมภีร์มูลกัจจายน์ การตั้งรูปวิเคราะห์นามกิตก์สมาส ตัทธิต มีวิธีการสร้างประโยคแบบเดียวกัน

ส่วนที่แตกต่าง

ความแตกต่างที่สำคัญระหว่างแบบเรียนทั้งสองเล่ม เป็นเรื่องการใช้ศัพท์ทางไวยากรณ์ หัวข้อเรื่องเสียงในภาษาบาลี และวิธีการแสดงรูปสำเร็จของศัพท์ ดังนี้

ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบรายละเอียดของเนื้อหาที่แตกต่างกัน

ความต่าง	บาลีไวยากรณ์	มูลน้อยอาศัยมูลใหญ่
ศัพท์ทางไวยากรณ์	สาธารณนาม, อสาธารณนามวิภัติ ปุงลิงค์ อิตถิลิงค์ นปุงสกลิงค์ ปฐมปุริส หรือ ประถมบุรุษ มัชฌิมปุริสหรือ มัธยมบุรุษ อุตตมปุริสหรืออุตตมบุรุษ	สามัญญนาม, วิสามัญญนามวิภัติ ฐลึงค อิตถิลิงค นฐสกลิงค ปฐมบุรุษ มัชฌิมบุรุษ อุตตมบุรุษ, อุตมบุรุษ
สามัญญฐาน	แสดงอักขระ 44 ตัวพร้อมด้วย คำอธิบายเรื่องการออกเสียงตามฐาน กรณ์	ไม่มีการแสดงไว้
สนธิ	อธิบายวิธีการต่อศัพท์โดยจัดเป็น หมวดหมู่ได้แก่ สระสนธิ พยัญชนะสนธิ และนิคคหิตสนธิ รวมถึงมีการอ้างแบบ สนธิตามวิธีสันสกฤต	ไม่มีการแสดงไว้
การจำแนกหัวข้อเรื่อง	จำแนกหัวข้อหลักและหัวข้อย่อย เช่น หัวข้อนาม ประกอบด้วย นิยาม การ จำแนกลิงค์ วิธีการแจกนามแต่ละลิงค์ เป็นต้น	จำแนกหัวข้อตามลำดับเนื้อหา แต่ไม่ได้ จัดเป็นหมวดหมู่ไว้ มีลักษณะคล้ายกับ การบันทึกไปตามลำดับจนกระทั่งจบ เรื่องวากยสัมพันธ์

ความต่าง	บาลีไวยากรณ์	มูลน้อยอาศัยมูลใหญ่
การทำตัวรูปนาม	มีการแจกนามโดยแสดงตัวรูปที่สำเร็จในตาราง ไม่อ้างอิงสูตรมูลกัจจายน์ บอกเพียงการแปลงวิภัติ เช่น แปลง สิ เป็น โอ เป็นต้น	มีการแจกนามโดยแสดงตัวรูปที่สำเร็จในตาราง และอ้างอิงสูตรมูลกัจจายน์ที่สำคัญ
การแสดงวาทในอาชยัต	ให้ความหมายของวาท ว่าแต่ละวาทนั้นทำหน้าที่อะไร พร้อมทั้งมีประโยคบาลีพร้อมทั้งคำแปล ซึ่งเป็นตัวอย่างของแต่ละวาท	แสดงวาทในเรื่องวิธีการแจกวิภัติอาชยัต แต่ไม่ได้ให้ความหมาย
การแสดงหมวดธาตุ	มีการแสดงหมวดธาตุไว้พร้อมทั้งปัจจัยประจำหมวดธาตุ และอุทาหรณ์รูปสำเร็จ	มีการแสดงชื่อหมวดธาตุ แต่การแสดงรูปสำเร็จกิริยาอาชยัตและวิธีทำตัวรูปอยู่ในเรื่องวาท
นามกิตก์	ลำดับปัจจัยแห่งนามกิตก์ไม่ยึดตามลำดับสูตรในมูลกัจจายน์	ลำดับการอธิบายเรื่องปัจจัยแห่งนามกิตก์อิงไปตามลำดับสูตรมูลกัจจายน์ และมีการเพิ่ม อาวิ ปัจจัยเข้ามา
รูปวิเคราะห์นามกิตก์	เมื่อจะแสดงการลงปัจจัยนามกิตก์จะมีการตั้งบทวิเคราะห์เป็นบาลีพร้อมทั้งคำแปลที่ มีการอธิบายการทำตัวรูปสำเร็จไปที่ละขั้นตอน	เมื่อจะแสดงการลงปัจจัยนามกิตก์มีการตั้งบทวิเคราะห์เป็นบาลีเพียงอย่างเดียว การอธิบายอ้างอิงสูตรมูลกัจจายน์
สมาส	การตั้งบทวิเคราะห์สมาสบาลีมีคำแปลกำกับเสมอและบางชนิดแสดงตัวเลขลำดับกำกับ สมาสที่ชื่อว่า วิเสสโนปมบท ถูกตั้งชื่อขึ้นมาใหม่	การตั้งรูปวิเคราะห์บทสมาสเป็นภาษาบาลีเท่านั้น ไม่มีคำแปล ชื่อของแต่ละสมาสใช้บาลีเป็นหลัก สมาสบางชนิดมีชื่อเป็นบาลีผสมกับคำไทยบ้าง ได้แก่ สมภาวนบุพบท
ตัทธิต	ชนิดของตัทธิตคล้ายตามลำดับสูตรมูลกัจจายน์ รูปวิเคราะห์และรูปสำเร็จมีตัวบทบาลีและคำแปล	ชนิดของตัทธิตไม่คล้ายตามลำดับสูตรมูลกัจจายน์ รูปวิเคราะห์และรูปสำเร็จเป็นบาลีอย่างเดียว อ้างอิงสูตรมูลกัจจายน์

3. เทคนิคการอธิบายบาลีไวยากรณ์และมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่

บาลีไวยากรณ์อธิบายหัวข้อสำคัญของไวยากรณ์ไปตามลำดับเมื่อเริ่มหัวข้อ มีการนิยามความหมาย การเปรียบเทียบกับภาษาไทย การยกตัวอย่างคำหรือประโยคภาษาบาลี เทียบกับคำแปลภาษาไทย ในประโยค

ตัวอย่าง มีการใช้ตัวเลขกำกับตำแหน่งของบทแสดงความแตกต่างในการลำดับบท ทุกครั้งที่มีการตั้งรูปวิเคราะห์สมาสและตัทธิตมีคำแปลภาษาไทยกำกับ อีกทั้งยังใช้ตัวเลขมากำกับแต่ละบทไว้ ในตอนท้ายของแต่ละหัวข้อมีแบบฝึกหัดสำหรับนักเรียน

มูลน้อยอาศัยมูลใหญ่เน้นการแสดงศัพท์และรูปสำเร็จที่ได้จากการทำตัวรูป และอ้างอิงสูตรมูลกัจจายน์โดยใช้สำนวนแตกต่างกัน เช่น “วิธีทำตัวตามลัทธิเก่า” (น.8) “วิธีทำตัวตามลัทธิพระกัจจายน์” (น.11) “วิธีทำตัวเหมือนบุราณ” (น.12) “วิธีทำตัวตามมูลใหญ่” (น.15) “วิธีทำตัวตามแบบเก่า” (น.21) การแสดงตัวอย่างส่วนใหญ่จะใช้ภาษาบาลี ไม่มีคำแปลภาษาไทยกำกับ

สรุป

การศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบเนื้อหาบาลีไวยากรณ์ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ วโรส กับมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่ของสมเด็จพระวันรัต (จิต) ได้ข้อสรุปดังนี้

ส่วนที่เหมือนกัน ได้แก่ การแสดงการกด้วยปุณฺณสังขยา, การจัดรูปแบบวิธีแจกวิภัตตินามและวิธีแจกวิภัตติอาขยาตด้วยตาราง, อุทาหรณ์หรือศัพท์ตัวอย่าง, การเรียกชื่อสมาสและชื่อตัทธิต (แต่ในส่วนตัทธิต บางชนิดมีชื่อต่างกัน), การตั้งรูปวิเคราะห์ในนามกิตก์ สมาส ตัทธิต และการแสดงคำอุปสัค นิบาต ปัจจัย ความเหมือนเหล่านี้เป็นผลจากการยึดคัมภีร์กัจจายน์เป็นแม่บท

ส่วนที่ต่างกันชัดเจนมีหลายประเด็น ที่สำคัญมีสามประการ

ประการแรก ลำดับเนื้อหา แบบเรียนบาลีไวยากรณ์มีการจัดลำดับเนื้อหาตามมูลกัจจายน์ได้แก่ สนธิ นาม อพยยศัพท์ สมาส ตัทธิต อาขยาต กิตก์ ส่วนมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่จัดลำดับเนื้อหาตามคัมภีร์สหพินทุ ซึ่งนำเอาอาขยาตและกิริยาภิธาน มาไว้ลำดับหลังจากนามและอพยยศัพท์

ประการที่สอง สมัญญาภิธาน-สนธิ ซึ่งเป็นการแสดงตัวอักษรและอธิบายแหล่งกำเนิดเสียงของอักขระแต่ละตัวรวมไปถึงแสดงวิธีการทำสนธิมีปรากฏอยู่ในแบบเรียนบาลีไวยากรณ์เท่านั้น

ประการที่สาม วิธีอธิบายการประกอบรูปศัพท์ทั้งที่เป็นนามและกิริยา ในแบบเรียนบาลีไวยากรณ์แสดงรูปสำเร็จไม่มีการอ้างอิงสูตรในมูลกัจจายน์ มีคำแปลภาษาไทย และบางครั้งมีตัวเลขกำกับคำเพื่อเปรียบเทียบลำดับคำในประโยคภาษาบาลีและไทย ทั้งที่เป็นรูปวิเคราะห์และประโยคตัวอย่าง ส่วนในตำรามูลน้อยอาศัยมูลใหญ่แสดงรูปสำเร็จแต่มีการอ้างอิงสูตร ตัวอย่างแสดงตัวบทบาลีเท่านั้น

ในภาพรวมแบบเรียนบาลีไวยากรณ์มีความสม่ำเสมอในการใช้คำศัพท์ทางไวยากรณ์ การจัดหัวข้ออธิบาย หัวข้อใหญ่ หัวข้อย่อย เป็นระบบระเบียบมากกว่ามูลน้อยอาศัยมูลใหญ่

อภิปรายผลการวิจัย

ความเหมือนกันเป็นผลจากการที่แบบเรียนทั้งสองเล่มยึดแนวทางของคัมภีร์มูลกัจจายน์ ได้แก่ ศัพท์ทางไวยากรณ์ ศัพท์ตัวอย่างแต่ละการันต์ที่นำมาแจกตามรูปวิภัตตินาม เช่น ปุริส มุนิ เสฏฐี กิริยาตัวอย่างในวิภัตติ

อาชยาต รวมถึงศัพท์รูปสำเร็จในกิตก์ สมาส ตัทธิต เป็นต้น ในแบบเรียนบาลีไวยากรณ์ทรงเลือกสูตรบางสูตรที่สำคัญนำมาแปล ประกอบคำอธิบายที่มาจากคัมภีร์มุขมัตตที่ป็นันว่าไม่พ้นจากกัจจายนสูตรทีเดียว

ความแตกต่างที่สำคัญคือเนื้อหาและวิธีการของหนังสือแบบเรียน การจัดลำดับเนื้อหาในแบบเรียนบาลีไวยากรณ์มีความคล้ายกับคัมภีร์มูลกัจจายน์ ต่างเพียงเรื่องสมัญญาธิธานถูกแยกออกมาอธิบายเป็นหัวข้อแรก การจัดหมวดหมู่นามกิตก์และกริยากิตก์ไว้ด้วยกัน สะท้อนความประสงค์ของพระองค์ที่ทรงยึดลำดับการอธิบายแบบเดิมอยู่ เพราะตั้งแต่ นามจนถึงสมาส เป็นเรื่องของนามล้วน ควรจัดให้อยู่ด้วยกันจากนั้นจึงเป็นเรื่องกริยา ซึ่งประกอบด้วยอาชยาตและกิตก์ เมื่อเรียนครบถ้วนก็สามารถมองรูปประโยคบาลีได้ต่างจากมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่ซึ่งยึดตามคัมภีร์สัททพินทุ มีลำดับที่แตกต่างในส่วนกิตก์ ท่านแยกกริยากิตก์ออกจากรวมนามกิตก์และลำดับกริยากิตก์ไว้หลังอาชยาตวิธี ส่วนนามกิตก์ลำดับไว้หลังสมาสและตัทธิต ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเป็นการจัดลำดับเพื่อประโยชน์ในการฝึกแปลได้ทันทีที่เรียนเรื่องกริยากิตก์จบ โดยไม่ต้องรอเรียนเรื่องสมาส ตัทธิตให้จบเสียก่อน

สมัญญาธิธาน-สนธิ เป็นหัวข้อหนึ่งที่ปรากฏในแบบเรียนบาลีไวยากรณ์เท่านั้น สะท้อนเห็นถึงการให้ความสำคัญในการออกเสียงอักขระตามฐานกรณ์ของคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย รวมถึงมีการแสดงวิธีทำสนธิเพื่อให้เข้าใจกฎเกณฑ์วิธีการอ่านและการแยกศัพท์เพื่อใช้ในการแปลได้อย่างถูกต้อง การนำหัวข้อเรื่องเสียงในภาษาเป็นหัวข้อแรกของไวยากรณ์เป็นลักษณะของไวยากรณ์บาลีภาษาอังกฤษซึ่งในขณะนั้นมีเผยแพร่หลายเล่มแล้ว เป็นไปได้ว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ทรงเห็นตำราแบบเรียนภาษาอังกฤษเป็นแบบ ซึ่งมีหลักฐานตามคำที่พระองค์เขียนไว้ในคำนำ อักษรวิธีภาคที่ 1 สมัญญาธิธานและสนธิ ในขณะที่หัวข้อนี้ไม่ปรากฏในมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่ เป็นไปได้ว่า พระภิกษุสามเณรที่เรียนบาลีในสำนักมหาธาตุวิทยาลัยล้วนผ่านการเรียนตัวอักขระและฐานกรณ์รวมไปถึงการทำสนธิ ในคัมภีร์มูลกัจจายน์แล้ว ไม่จำเป็นต้องแสดงอักขระในภาษาบาลีอีก

แม้ตารางเป็นวิธีการในการนำเสนอรูปสำเร็จที่ปรากฏในแบบเรียนทั้งสองเล่ม แต่วิธีการอธิบายของแบบเรียนยึดแนวทางแตกต่างกัน บาลีไวยากรณ์ใช้คำอธิบายจากกัจจายนสูตรและไวยากรณ์อื่นๆ มีประโยคบาลีตัวอย่างและคำแปลภาษาไทยซึ่งมีตัวเลขกำกับไม่มีการใช้สูตรในการทำตัวรูปยกเว้นสูตรซึ่งเป็นปัจจัยลงท้ายคำนามหรือกริยาอาชยาตมาแสดงในรูปของตารางแต่มูลน้อยอาศัยมูลใหญ่น่าจะเป็นหนังสือสำหรับผู้ศึกษาคัมภีร์มูลกัจจายน์มาแล้วโดยแสดงรูปสำเร็จการทำตัวในแต่ละหัวข้อประกอบการอ้างอิงสูตร สำนวนการอ้างอิงสูตร “แบบเก่า” “ลัทธิเก่า” “บุราณ” สะท้อนความคิดว่า การใช้สูตรในการทำตัวรูปเป็นวิธีดั้งเดิมในการเรียน ในขณะที่การจดจำรูปสำเร็จของศัพท์ วิภัตตินาม หรืออาชยาตที่แสดงในตารางเป็นวิธีการเรียนแบบใหม่

ในบาลีไวยากรณ์ การจัดหัวข้อใหญ่-หัวข้อย่อยเป็นระบบ และการใช้ศัพท์ทางไวยากรณ์มีความสม่ำเสมอมากกว่าในมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่ วิภัตตินามใช้ระบบสระการันต์เท่านั้น นอกนั้นจัดให้อยู่ในกิตติยศัพท์ทั้งหมด แต่มูลน้อยอาศัยมูลใหญ่ยังไม่เป็นระบบเท่าที่ควร การเลือกใช้ศัพท์ทางไวยากรณ์ไม่สม่ำเสมอ ใช้รูปบาลีและไทยปะปนกัน การใช้สูตรมีถ้อยคำหลากหลาย ทั้งยังมีการใช้พยัญชนะแทนการันต์ซึ่งปรากฏในกัจจายนสูตร ได้แก่ ค เท่ากับ ส วิภัตติที่ใช้ในอาลปนะ ข เท่ากับ อา การันต์อิตถิลิงค์ ฉ เท่ากับ อี อี การันต์ในปุงลิงค์ ป เท่ากับ อี อี อุ อุ การันต์ในอิตถิลิงค์และ ล เท่ากับ อุ อุ การันต์ในปุงลิงค์ นอกจากนี้ยังมีความแตกต่างเล็กน้อย รุปวิภัตตินามในแบบเรียนบาลีไวยากรณ์บางรูปไม่แสดงในมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่ ชื่อประเภทของตัทธิต

ตรัตยาทิตฺตํ เสฏฺฐตฺตํ ตทสฺสตฺตํ ในแบบเรียนบาลีไวยากรณ์ใช้ชื่อ สัมมุตฺตํ วิเสสทฺตํ อตฺตํ ในมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่ การแปลบางศัพท์ที่แตกต่างกันซึ่งแสดงความคิดที่แตกต่างกันในเรื่องนั้น ไม่ใช้การเอาแบบอย่างจากที่ใดที่หนึ่งทีเดียว

ในภาพรวม บาลีไวยากรณ์เป็นหนังสือแบบเรียนที่มีข้อบกพร่องน้อยกว่ามีความสม่ำเสมอในการใช้ คำศัพท์ทางไวยากรณ์ ทั้งยังมีแบบฝึกหัดท้ายบทสำหรับการทบทวนหลังเรียนด้วย

ดังนั้น ตามความเห็นของผู้วิจัยบาลีไวยากรณ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ไม่น่าจะเป็นการคัดลอกเนื้อหาจากมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่ของสมเด็จพระวันรัต (ทิต) แม้จะมีหัวข้อไวยากรณ์ คำ นิยาม การแสดงวิวัตินามศัพท์ตัวอย่าง ตรงกับมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่ก็จริง แต่ก็เป็นความเหมือนกันเพราะคัมภีร์ มูลกัจจายน์และคัมภีร์อธิบายซึ่งพระอาจารย์ผู้สอนนิยมใช้กันเป็นปกติ บาลีไวยากรณ์ดูจะคล้ายคลึงกับแบบเรียน ไวยากรณ์บาลีของชาวตะวันตกที่มีเนื้อหาเริ่มต้นด้วยระบบเสียงสระและเสียงพยัญชนะ การอธิบายที่มีระบบ แบบแผน มีตัวอย่าง คำแปล แบบฝึกหัด อย่างแบบเรียนภาษาต่างประเทศทั่วไป

ข้อเสนอแนะ

ประวัติการเรียนการสอนภาษาบาลีในคณะธรรมยุติกนิกายและมหานิกายยังไม่มีผู้ศึกษามากนัก หลักฐานต่างๆยังคลุมเครือหลายอย่าง เช่น แบบเรียนไวยากรณ์ปัทมาลา ซึ่งยังไม่ชัดเจนว่าเป็นผลงานของใคร บางท่านกล่าวว่าเป็นของพระอมราภิกขิต (เกิด อดโร) วัดบรมนิวาส หรือเป็นของพระวชิรญาณตามคำให้ สัมภาษณ์ของ พระธรรมศากยวงศ์วิสุทธิ ตำราหรือเอกสารที่ใช้ในการเรียนการสอนในระยะแรกของมหามกุฏ ราชวิทยาลัยและมหาธาตุวิทยาลัย หรือรายชื่อพระภิกษุสามเณรที่จบการศึกษา การศึกษาในประเด็นดังกล่าวนี้ จะทำให้เห็นวิวัฒนาการการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในช่วงรอยต่อระหว่างยุคเก่าและยุคใหม่ ตลอดจนคุณภาพ การที่การศึกษาคณะสงฆ์มีต่อการศึกษาของคฤหัสถ์ชัดเจนขึ้น

บรรณานุกรม

- ดำรงราชานุภาพ, กรมพระยา (2464). บัญชีคัมภีร์บาลี แล สันสกฤต อันมีในหอสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ,กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- ทรัพย์ ประกอบสุข. (2520). กิริยาอาชยาตในบาลีไวยากรณ์มูลกัจจายน์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทองพูล บุนยมาลิก. (2522). สนธิและสมาสในคัมภีร์มูลกัจจายน์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นันทนา วัฒนสุข. (2516). บทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เกี่ยวกับทำนุบำรุง พระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- พระธรรมธัชมนี (ประจวบ กนฺตจาโร) และคณะ. (2536). 100 ปี มหามกุฏราชวิทยาลัย 2436-2536. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วชิรญาณวโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. (2560). บาลีไวยากรณ์ อักษรวิธี ภาคที่ 1 สมัญญาภิธาน และสนธิ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วชิรญาณวโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. (2560). บาลีไวยากรณ์ วจีวิภาค ภาคที่ 2 นาม และ อพยยศัพท์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วชิรญาณวโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. (2558). บาลีไวยากรณ์ วจีวิภาค ภาคที่ 2 สมาส และตัทธิต. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วชิรญาณวโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. (2554). บาลีไวยากรณ์ วจีวิภาค ภาคที่ 2 อาขยาต และ กิตก์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วชิรญาณวโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. (2552). อภัยพากยปริวัตน์ ภาค 1-2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วชิรญาณวโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. (2564). พระประวัติ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา วชิรญาณวโรส. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- วชิรญาณวโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. (2546). ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.
- สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย (2521). ประวัติ มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระวันรัต (จิต อุตโย). (2534). มูลน้อยอาศัยมูลใหญ่. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วาสนมหาเถระ). (2513). ฉลองอายุ 6 รอบ 2 มีนาคม 2513. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยเชชม.

คำขอบคุณ

ขอกราบขอบพระเดชพระคุณพระธรรมคากยวงศ์วิสุทธิ (อนิลมาน ธมฺมสากิโย) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร ที่ได้มอบหนังสือแบบเรียนบาลีไวยากรณ์ตัวอักษรอริยกะ อันเป็นเหตุทำให้เกิดประเด็นข้อสงสัยต่าง ๆ เกี่ยวกับแบบเรียนบาลีไวยากรณ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรสพร้อมทั้งได้ให้คำปรึกษาข้อมูลที่น่าสนใจตามวาระ

ขอกราบขอบพระเดชพระคุณพระเทพวัชรอาจารย์ (เทียบ สิริญาโณ) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ที่ได้ให้คำแนะนำและข้อมูลเกี่ยวกับหนังสือมูลน้อยอาศัยมูลใหญ่

ขอขอบคุณกัลยาณมิตรฝ่ายคฤหัสถ์ ได้แก่ คุณพิชัยภัทร ชุ่มเมืองเย็น ที่มอบไฟล์หนังสือเกี่ยวกับไวยากรณ์บาลีไว้สำหรับค้นคว้า คุณนริศ จรัสจรรยาวงศ์ ที่ได้ให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์ศาสนาและการเมืองการปกครอง